

K-5817^a

126548

1938

N/12

V.N. 17 ... Kharkiv National University

00820561

8

K-5817

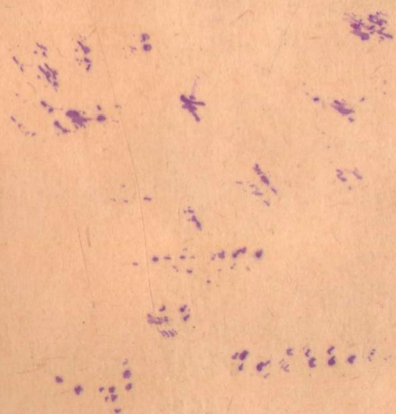
ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

12

ГРУДЕНЬ

1938

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

RECEIVED BY THE POST OFFICE

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

12
грудень
1938

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

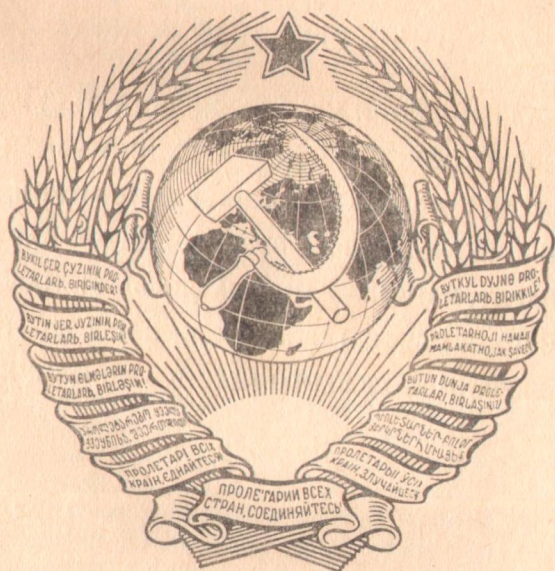
ЗМІСТ

	Стор.
5 грудня 1936 року	4
Лист товаришеві Сталіну	5
Лист товаришеві Хрущову	6
 Терень Масенко—Святковий спогад. Поезія	7
Яків Мамонтов—Турбаї. Лібретто	8
Леонід Юхвід—Ефект. Оповідання	41
Ігор Муратов—Мачуха. Поема	44
Іван Плахтін—Цан-Лі. Оповідання	54
Ст. Крижанівський—Вітер зі Сходу. Поезія	58
Павло Байдебуря—Рояль. Новела	59
Євген Фомін—Путівль. Поезія	64
Валентина Ткаченко—Під новий рік. Поезія	65
Петро Резніков—Степові кораблі. Етюд	66
Олекса Веретенченко—Руставелі. Поезія	71
Якінте Лісашвілі—Кодона. Оповідання. З грузинської пере- клала В. Чередниченко	73
Твоїм бійцем я стану. Вірменська пісня. Переклав С. К.	90
 Юрій Блохін—Реалізм Нечуя-Левицького. Стаття	91
✓ Г. Владимирський—Т. Г. Шевченко в духовній цензурі. Пуб- лікація	100

Редакція: П. Ходченко (в. о. редактора), Ів. Сенченко, І. Муратов
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 7-37-82

Видає Державне Літературне Видавництво

5 ГРУДНЯ 1936 РОКУ

НАДЗВИЧАЙНИЙ VIII ВСЕСОЮЗНИЙ З'ЇЗД РАД
ЗАТВЕРДИВ КОНСТИТУЦІЮ — ОСНОВНИЙ ЗАКОН СРСР.

ПІД СОНЦЕМ СТАЛІНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ,
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПАРТІЇ
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИЙ РАДЯНСЬКИЙ НАРОД
ЄДИНОЮ СІМ'ЄЮ ПОБІДОНОСНО ЙДЕ ВПЕРЕД,
ДО ВЕРШИН ЛЮДСЬКОГО ЩАСТЯ — ДО КОМУНІЗМУ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ — ТОВАРИШЕВІ СТАЛІНУ

Дорогий Йосиф Віссаріонович!

Сьогодні, в день другої річниці Сталінської Конституції — перше наше слово звернено до Вас, нашого вождя, вчителя і друга, творця великої хартії прав людини на вільне, щасливе, радісне життя. Свою безмежну любов, свою відданість і вдячність приносимо ми Вам і рідній Комуністичній Партії — керівникові і натхненникові нашої творчої праці і наших перемог.

Під життєдайними проміннями Сталінської Конституції здійснюється те, про що віками мріяло і за що боролосся передове прогресивне людство, розквітає братство народів, справедливість, чоловіколюбство, розквітають найкращі, найблагородніші творчі якості людини.

Під проводом великої партії Леніна — Сталіна вільний народ СРСР будував соціалізм. Гордо має прапор Сталінської Конституції над могутньою країною соціалізму — оплотом миру, культури, прогресу.

Цей прапор — підтримка і надія трудящих усього світу, що борються з фашизмом, який хоче кинути людство в морок насильства, варварства й руїни. Приречений на загибель, в безсилій люті, фашизм знищує здобутки культури, краді наслідки людської праці — і хоче підняти свою криваву руку на те, що завойоване і збудоване вільним радянським народом. Мерзненні спроби наймитів фашизму — брудних покидьків людства — троцькістсько-бухарінських злочинців — розсипалися в порошок під могутніми і нещадними ударами радянської розвідки. Всякі провокації нової війни розбиваються об непохитну збройну силу радянського народу — доблесну Червону Армію.

Перед згуртованістю радянського народу розсипляться в порошок намагання фашизму повернути історію назад.

Наша сила — переможна!

Наша соціалістична культура — незборима! Вона створена вільним народом. Ми — робітники соціалістичної культури, радянські письменники, художники і композитори м. Харкова — вихованці цього народу, озброєні вченням Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна, оточені Вашим, товаришу Сталін, постійним піклуванням, всю свою силу, всю творчу пристрасть, життя своє віддамо для слави нашої батьківщини, для її розквіту.

Ми горді з того, що з'являємось Вашими сучасниками — сучасниками творця Конституції, що є прапором боротьби, що веде народ вперед, до перемоги комунізму в усьому світі.

Ми горді з того, що живемо в дні, коли за Вашим планом закладено непохитний фундамент комуністичного суспільства і нам випала честь засобами мистецтва відтворити діла великих будівників людського щастя.

Хай живе Сталінська Конституція!

Хай живе великий Радянський Союз!

Хай живе вождь, вчитель і друг Йосиф Віссаріонович Сталін!

5 грудня 1933 р.

КИЇВ, ЦК КП(б)У—
ТОВАРИШЕВІ ХРУЩОВУ

Дорогий Микито Сергійовичу!

Сьогодні в другу річницю з дня всенародного ствердження великої Сталінської Конституції найдемократичнішої хартії народів Радянського Союзу ми, радянські письменники, художники і композитори соціалістичного Харкова зібрались, щоб відсвяткувати цю знаменну дату.

Наше перше слово — слово любові, пошани і відданості ми звертаємо до нашого вождя товариша Сталіна — творця нашого щастя, нашої радості, творця нашої Конституції, і завіряємо його в тому, що всі свої сили, своє вміння, всю свою творчу пристрасть, ми віддамо своїй батьківщині, а коли доведеться захищати її в бою, то і життя свого не пошкодуємо.

На основі Сталінської Конституції СРСР була створена Сталінська Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки, невід'ємної частини Радянського Союзу, міцного і надійного форпосту СРСР на заході.

Наша Конституція підсумувала той великий шлях, який пройшов український трудовий народ разом з усіма братніми народами Радянського Союзу під проводом партії Леніна — Сталіна.

Український трудовий народ був і є вірним великим ідеям Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна. Ці ідеї, втілені в найпрогресивнішу революційну науку марксизму-ленінізму, ідеї звільнення народів від гніту експлоатації та поневолення, ідеї побудови комуністичного суспільства, вели вперед народи нашої країни і привели до всесвітньо-історичних перемог.

Підлі вороги народу — троцькістсько-бухарінська та буржуазно-націоналістична наволока — ці мерзенні фашистські запродавці намагалися чинити опір соціалістичному будівництву. Але наше щасливе життя охороняє славна радянська розвідка — НКВС, наше щастя охороняє Червона Армія, керована сталінським полководцем товаришем Ворошиловим, нашу країну охороняємо ми самі, весь наш народ могутній і незборимий.

Сталінська Конституція — наш прапор у боротьбі за комунізм!

Сталінська Конституція — основа нашого дальшого розвитку і розквіту. Під життєдайними променями цієї великої хартії народів квітне нова, соціалістична культура.

Ми — радянська інтелігенція соціалістичного Харкова — письменники, художники, композитори завіряємо Вас, дорогий Микито Сергійовичу, соратника великого Сталіна, і Комуністичну Партію (більшовиків) України, що і надалі ми гостримемо нашу зброю проти ворогів до остаточного їх винищення, що ми творитимемо художні твори, в яких покажемо всю велич наших днів, всю красу нашого життя, яке квітне під сонцем Сталінської Конституції.

Хай живе Сталінська Конституція — велика хартія народів СРСР!

Хай живе наш великий вождь і друг Йосиф Віссаріонович Сталін!

Терень Масенко

СВЯТКОВИЙ СПОГАД

Од Києва пройду в Сталінабад,
Од Балтики й Москви — до океану.
Тебе, жива фортеця й світлий сад,
Любов'ю серця — піснею оглянущу!

Встаєш вікам, як вранішня зоря,
Надія людства, символ перемоги!
Стоять дредноути, піднявши якоря;
Співають землі, ріки і моря
Твої, свободою осяяні, дороги.

Іменням Леніна розбуджені світи,
Серцями прихиляються до тебе...
І Сталінський Закон — дорогу до мети
Сьогодні знов співаєш, славний ти,—
І від пісень твоє тепліє небо!..

Але ніколи, мій народе, не забудь —
Що ти пройшов стежки не уторовані.
Що твій спочинок, твій щасливий труд
Тобі ніким, ніде не подаровані.

Що рідної землі найменшу п'ядь
Ти скрізь узяв з важкого бою.
Що в кожній десятині вічно сплять
Сини, в боях поховані тобою.

І в кожне свято найсвітліше знов
Нехай імення їх любов твоя зогріє,
Знов ожива в твоєму серці кров
І світлий образ Кірова Сергія!

Він щастя день з тобою здобував,
Майбутній день тобі в боях довірив:
Будь на сторожі виборених прав,
Щоб гнівним стягом у серцях палав
Наш незабутній, наш безсмертний Кіров!

Харків, грудень 1938 р.

Яків Мамонтов

ТУРБАЇ

Либретто опери на 4 акти

ДІЮТЬ:

Тарас Супрун — турбаївський отаман, років 55.
Семен Помазан — парубок.
Тетяна — його мати.
Микола Дорош — сторож при садибі Базилевських, років 70.
Ганна — дочка його, двірська дівчина.
Марія Базилевська — поміщиця, панна років за 40.
Степан Базилевський — брат її, років 37.
Іван Полюшка — машталір Базилевських, середнього віку.
Сергій Карбовський — полтавський радник, довірений губернатора.
Адвокат.
Цариця Катерина II.
Майор Дітмар — начальник карної експедиції.

Селяни, панство, урядовці, солдати, лірники, старці.

Час — 1789 — 1794 роки.

Місце — село Турбаї (на Полтавщині) та Київ.

АКТ ПЕРШИЙ

Будинок Базилевських: завітчана веранда, з широкими сходами в сад.
Весняна доба. Надвечір.

День народження Марії Базилевської. В будинку повно гостей. Гримить мазурка. В розчинені настіж вікна видно як танцюють у залі. Окремі пари (солісти) танцюють на веранді.

Коли кінчається мазурка, на веранду виходять Марія Базилевська, радник Карбовський і шумлива юрба гостей.

Карбовський. Панове! Панове! Тепер дозвольте іменинницю уславить мадригалом?

Гості. Просимо! Просимо!

Марія. Облиште жарти.

Карбовський. Ні, це не жарт, панно Маріє. Це — щирий захват!

Гості. Просимо! Просимо, пане Карбовський!

Карбовський. Квітнуть весняні сади,
ніби прекрасная мрія.
В час цей родилася ти,
наша преславна Марія.

Хор. Віват Марія! Віват Марія!
Карбовський. Друзі! Уславимо день цей.
Щиро послужимо їй:
душу віддаймо і серце
кращій із кращих Марії.

Хор. Віват Марія! Віват Марія!
Карбовський. Панно! Дозвольте ж усім нам
мати єдину надію:
славить довіку цим гімном
нашу преславну Марію.

Хор. Віват Марія! Віват Марія!
Марія. Я вельми дякую, шановне панство, хоч на такий рес-
пект нічим не заслужила.

З'являється Степан Базилевський.

Базилевський. Панове! Цікава новина.
Гості. — А що таке?
— Кажіть! Кажіть!

Базилевський. Її величність, паніматка наша, цариця Катерина у Київ
прибуває.

Гості. — Слава! Слава!
— Слава, цариці! Слава!

Марія. Ах, якби я хотіла побачити її.
Гості. — А хто ж цього не хоче?
— Ми всі були б щасливі, якби до ручки цариці до-
пустила.

Базилевський. Стривайте! Я ще не все сказав. Наказано усім дворя-
нам за тиждень бути в Києві й царицю зустрічати.

Карбовський. Це — честь для нас, панове!
Марія. Ми будем бачити царицю!
Гості. Чудово! Чудово!
Марія. За цю приємну новину годилось би і келехи підняти.
Гості. — А так! А так! За матінку царицю!
— За подорож до Києва!
Марія. То прошу, панство, до господи.

Всі йдуть до залі. На веранді затримуються лише Карбовський і Базилевський.

Базилевський. Ну, пане раднику, поїдемо царицю зустрічати?
Карбовський. Поїхав би... та надто дорога ця подорож. Хіба пози-
чите карбованців п'ятсот?

Базилевський. Якщо сестра не заперечить...
Карбовський. Я певен, що панна Марія мені не відмовить.
Базилевський. Ну, то й гаразд. Ви ж знаєте,
що я в хазяйство не втручаюсь...
Ах, друже мій! З того часу,

коли я вчився в Геттінгені,
мені відкрився інший світ:
то царство дум і мрій високих.
Коли на самоті з Вольтером
в світах далеких я витаю —
тоді смішна мені й чужа
юдоль земних турбот...

Карбовський. Але канчук для хлопів
доводиться і вам тримати?

Базилевський. (сміється). То правда.
Не проживеш самим Вольтером...

Підходить машталір Понюшка.

Понюшка (з поклоном). Дозвольте, пане ...

Базилевський. Ну, що там?

Понюшка. Сьогодні наш доглядач зайняв селянську череду.

Базилевський. Що паслася на нашім вигоні?

Понюшка. Так, так, ласкавий пане.

Базилевський. Ну, що ж? Хай платять штраф!

Понюшка. Хе-хе! Відома річ! Та не хотять вони платити.

Базилевський. Як то не хотять?

Понюшка. Розбещений народ, ласкавий пане. Отаман їх і ще один
вже з полудня стоять біля воріт: все домагаються по-
говорити з вами... Накажете прогнати?

Базилевський. Ні, ні! Прогнати — це мало. Поклич ти їх сюди.

Понюшка. Слухаю, пане. (Виходить).

Карбовський. В чім річ?

Базилевський. О, пане раднику,
можливо, доведеться вам
суддею нашим бути...

Карбовський. Як?

Базилевський. Не хочуть хлопів нам коритись.

Карбовський. То, будьте певні,
я розсудити вас зумію.

Базилевський. Якби ви знали,
що за село ці Турбаї.
Подумайте: вони ще й досі
козацьку вольність пам'ятають!
Вони хотять ґрунти забрати,
що їм належали колись
за тим козацьким правом.

Карбовський. Гай-гай! Над тим козацьким правом
давно пора поставити хрест.
Не бійтесь, пане Базилевський:
не бачить вашим турбаївцям
ні волі, ні ґрунтів своїх...

До веранди підходять, в супроводі Понюшки, Тарас Супрун і Семен Помазан.
Під час їхньої розмови з Базилевським з'являється Марія і чимало гостей.

Супрун і Семен (кланяються). Дозвольте, милостивий пане ...

Базилевський. Ви щож це — шкоду робите,
а штраф платити не хочете?

Супрун. Яка ж то шкода, пане?
На вигоні худоба паслась ...

Базилевський. А вигін — мій!

Супрун. Чого ж він ваш, ласкавий пане?
Він з давніх - давен наш, громадський.

Марія (люто). Чи чули? Вигін їх!
Вже більш як двадцять років
ми володієм Турбаями!
Все наше тут — земля й вода!

Семен. А ви — ви хлопи наші!
Ні, панно, ми не хлопи!

Супрун. Були козаки предки наші.
І ми — козаки!

Базилевський. Козаки?
Подумайте, яке зухвальство!
І цар і бог вам рачили
в покорі бути й послушенстві!
Ви — мужики, ви хлопи наші!

Марія. Ступайте відси геть!
А спаш ми вам не подаруєм:
платіть по талюру з двора
та й череду женіть додому!

Семен. За що ж платити?
Ми на своєму пасли.

Базилевський. У вас нема свого!
Геть! Геть з моїх очей!

Супрун (підносить голос). Ні, пане, доки ви
нам череду не віддасте,
не підемо ми відси!

Серед гостей рух обурення.

Гості. — Нечуване зухвальство!
— Це справжні гайдамаки!

Базилевський (в нестямі). Не підете?

Марія (в той же час). Не підете?

Семен. Так!
Не підемо без череди!

З'являється Ганна: зупиняється осторонь і стежить за всім, що відбувається біля веранди.

Базилевський (до машталіра). Гей, Іване!
На стайню їх! І кожному —
півсотні батогів!

Ганна (з жахом). Ой, лишенько!

Попюшка (наближається до селян). Ходімо!

Семен. Геть, гадино!
Базилевський. Поклич людей! (*Понюшка побіг*).
Супрун. Опам'ятайтесь, пане!

Отаман я, громадою
обраний... Нас обох сюди
громада відрядила.
Семен. Гей, пане!
З козаками погані жарти.
Хоч ми давно підданці ваші,
та ще про волю не забули.

З'являється Понюшка з ватагою челяді.

Базилевський. На стайню їх! На стайню!
Марія (*несамовито*). Хапайте їх! Скрутіть їм руки!

Челядь накидається на Супруна й Семена.

Семен. Геть!
Супрун. Не смієте, собаки!

Боротьба. (*Оркестр*). Кінець - кінцем Супруна і Семена валять на землю
і волочуть на стайню.

Базилевський. Шановне панство! Пробачте нам цю неприємність.
Карбовський. Ну й люди в Турбаях!
Гості. Страшний народ!
Понюшка. Дарма: під канчуками присмирніють.

Всі розходяться. Присмерк. До Карбовського, сама не своя, кидається Ганна.

Ганна. Пане! Паночку ласкавий!
Молю вас: заступіться!
Карбовський. Чого ти, дівчино?
(*На бік*). Гарненька, враг її б не взяв!
Чого ти просиш, горличко?

Ганна. Я за отамана...
Я за мого Семена...
Не допустіть їх до наруги!
Карбовський. А той Семен — твій парубок,
чи як? Кажі, голубонько?
Ганна. Мій наречений, пане!

Я рушники за нього подавала...
Карбовський. А! Шкода, шкода!
Такий конфуз перед весіллям!

Ганна (*падає на коліна*). Паночку!
Благаю вас! Вони не винні...
Замовте хоч словечко!

Карбовський (*підводить її і пригортає до себе*). А як мені за це
подякуєш?

Ганна. Як хочете! Але мерщій!
Мерщій! Бо їх же там катують!

Карбовський. Гаразд! Ходім зо мною. *(Веде її в сад).*

На веранду виходить Марія.

Марія. Пане Карбовський! Пане Карбовський!

З саду чути крик Ганни: „Що ви робите? Пустіть! Пустіть!“

На веранді — Понюшка.

Марія *(до Понюшки)*. Що це за крик?

Понюшка. То пан Карбовський... розважаються... Хе - хе - хе.

Марія. Пан Карбовський?!

З саду вибігає розстріпана Ганна, за нею — Карбовський.

Ганна *(кидається до Марії)*. Панно! Заступіться!

Марія. Ганна! *(Акидається на неї з кулаками).*

Поганка! Як ти смієш?

Та я... уб'ю тебе! Уб'ю!

Ганна. Та за що ж, панно? За що? *(Під ударами падає на сходи).*

Марія *(до Карбовського)*. А ви! А ви... О, боже, боже... *(Падає на руки розгубленому Карбовському).*

Карбовський. Що за напасть? Маріє! Панно Маріє! Та ну ж бо годі! Я пожартував...

Марія. Що зо мною?

Карбовський. Нічого, панно Маріє! Клянусь вам: нічогосінько!

Марія. Як вам не сором? З мужичкою... і тут же... на моїх очах... Ні, ні! Я вам не можу цього пробачити. *(Іде в сад).*

Карбовський *(іде за нею)*. Панно Маріє! Панно Маріє... *(На бік)*. Пропало п'ятсот карбованців!

Уже темний вечір. Панський будинок яскраво освітлюється. Із залі доносяться романс під клавесіни: „В колінах у Венери“, потім — оплески.

Заплакана Ганна підводиться.

Ганна. Півсотні батогів...

Семене, мій друже коханий...

Лежиш закривавлений ти...

Ой, чом я не можу на рани

живою росою зійти!

Я знаю, коханий, я знаю,

як тяжко наруга гнітить.

Того ж я тепер і ридаю,

того ж і душа так болить.

Якби мені воля та сила,

взяла б я на себе твій біль!

Взяла б тебе, милий, на крила,

полинула геть би відсіль!

Та де ж тії крила дістати?
Як горе замчати твое?
Я б рада за тебе віддати
Життя безталанне своє...

Семене, мій друже коханий!
Лежиш під ударами ти...
Ой, чом я не можу на рани
росою живою зійти!

Немов під важким тягарем, опускається Ганна на сходи. Чути цокотушку сторожа: це старий Дорош вийшов на роботу. Побачивши Ганну, він підходить до неї.

Дорош. Чого сумуєш, доню?
Ганна. Ой, таточку...
Ви ж знаєте, що сталося
З Семеном і з отаманом...

Дорош. Знаю, дочко, знаю...
Бодай і знать не довелося... (*Голубить її*).
Ох, донечко, одна ти в мене,
одна, як сонечко на небі...
Як помирала твоя мати —
ти ще була тоді малою —
то заповіт мені дала:
любити й берегти тебе,
як власне око... Я й беріг...
і виглядів... і виростив...
на глум, на горе, на знущання...

Ганна. Тато!
Від кого ця несправедливість:
панам — усе, а нам — нічого?
Від бога це, чи від людей?

Дорош. Не знаю, доню.
Та хто б це нам не заподівав —
будь тричі проклятий!

Ганна. Будь тричі проклятий! (*Пішли*).

В залі загриміла та ж сама мазурка, якою починався акт. Гості знову танцюють. Одна пара виходить на веранду і з особливим захватом віддається танцеві.
Урочисто сходить місяць.

АКТ ДРУГИЙ

КАРТИНА ПЕРША

Левада біля хати Тараса Супруна: верби, в далечині — річка. Місячна ніч.
Вікна в хаті світяться.

Біля хати купчаються люди: чоловіки, жінки. Далі від хати, на задньому плані,
молодь співає пісню: „Світи, світи, місяцю“.

Двоє селян підходять до гурту.

1-й селянин.

Ну, як отаман?

Голоси.

— Все радиться з дідами.

— Уже й чекать набридло.

2-й селянин.

А що тут думати-гадати?

Ножі точити — от і все!

Як Залізняк колись...

Голоси.

— А потім — на Сибір або на плаху?

— Голіруч їжак не візьмеш!

1-й селянин.

Терпіти далі теж не сила.

2-й селянин.

Таких панів ще світ не бачив.

І честь, і працю, і добро —

усе грабують! Грім їх бий!

Голоси.

— Чекай, що вирішать найстарші.

— Не в тебе одного болить...

З'являється Семен Помазан.

Семен.

Не спить село...

І гомін, і огні повсюди...

Усіх пече одна турбота,

одне питання: що робити?

Як скинути ярмо неволі?..

О, краю мій! О, степ широкий!

Зелені верби і сади...

І тихих вод ясні затоки...

І білих хат ясні ряди...

Чи є де ще така земля?

Такі гаї, такі стави,

і небо синє, і степи...

Чи є де ще така земля?

Над обрієм, немов примара,

вітряк замріяний стоїть...

А ясний місяць дивні чари

на лоно вод з небес струїть...

І в цім краю — о, сором! сором! —

не скинуть панського ярма!

Служить розпутникам, потворам!

Яка ганьба! Яка ганьба!..

О, краю мій! О, степ широкий!
І тихі води, і садки...
Прийміть, прийміть мій сум глибокий,
мої отруєні думки.

Підходить Тетяна, мати Семенова.

Тетяна. Чого ти, синку, в самотині?
Чому до молоді не йдеш?
Семен. Ох, мамо, мамо! соромно мені:
мене на панському дворі
лозою били, як собаку...
Тетяна. Знаю, синку, знаю, заспокойся.
Не твій то сором: та наруга
усю громаду соромом укрила...
Семен. А що ж мені —
хіба від того легше?
Тетяна. Ох, Семене! горе, як те море —
усього не вип'єш...
Он там отаман радиться
з старішими людьми... А ти
до молоді пішов би, синку,
та поспівав би, погуляв.
Семен. Ну, що ж, гаразд...
А вам би, мамо, й спати час.
Тетяна. Іди, іди розважся!
А щодо мене — не турбуйся:
де люди — там і я... (*Розходяться*).

Прийшов до своїх людей і Микола Дорош.

Дорош. Дай, боже, здоров'я, чесна громадо!
Голоси. — Дай, боже, діду Миколо!
— А хто ж у панському дворі
на варті залишився?
Дорош. Панів нема: до Києва поїхали...
Царицю, бач, вітати будуть...
А без панів кого ж би я стеріг?
Худобу? Цур їй! (*Сміх*).
Голоси. — Сілайте, діду!
Та розкажіть про давнину.
— Відкіль те панство узялось
на нашу голову?
Дорош. Довго казати про це...
Голоси. — Кажи, кажи, старий!
— А ми послухаєм.
Дорош. Ну, коли є охота — слухайте...
Давно, давно, ще до царя Петра,

Голоси.
Дорош.

були ми вільними козаками,
в реєстрі полку миргородського,
і всі були записані в компути...
А що ж то за компути?
Не знаєте? А ще козаки!
Компути, браття, то — велика річ!
І воля наша, і козацька кривість
усе було записано в компутах...
На горе нам, полковник миргородський
ще за царя Петра нас викреслив
з компутів...

Голоси.
Дорош.

Навіщо?
Як - то навіщо?
Щоб записать на себе Турбаї,
а нас в кріпацтво повернути.
Поганець!

Голоси.
Дорош.

З того часу не раз із рук у руки
ми переходили... І Базилевським
кінець - кінцем у пазурі попали...
Ну, ці не випустять!

Голоси.
Дорош з хором.

Гей, колись була розкіш — воля,
а теперенька — недоленька.
А теперенька — недоленька
та болять серце й головонька.

А чорна хмара наступає,
а дрібен дощик накрапає.
А дрібен дощик накрапає,
а мати сина навчає:

„Та слухай, сину, мого слова,
та не йди нігде, сиди дома“.
Син матері не послухав,
осідлав коня та й поїхав.

Менша сестра коня веде,
середульша сідло несе.
„А коли, брате, в гості прийдеш?“
а старша сестра брата пита.

„Візьми, сестро, піску жменю
та посій, сестро, на каменю.
А коли, сестро, пісок зійде,
а тоді братик в гості прийде“.

Нема з піску, нема сходу,
та нема брата із походу.

З хати виходить Тарас Супрун і ще кілька поважних людей.

Голоси.

Отаман! Отаман!

Навколо Супруна вмиль збирається великий, схвильований натовп.

Супрун.

Слухай, громадо!
Нечуваним безчестям
заплямували нас пани Базилевські:
немов своїх би хлопів,
лозою вибили на стайні нас...
А ми ж до них в громадських справах,
як ваші посланці ходили...

Хор.

Ганьба! Ганьба!

Супрун.

А за що?
Хіба за те, що предки наші
були колись козаками
і боронили рідний край?
І чесно голови в боях складали?
Не мають права нас кріпачити!
Ми з давніх - давен — вільні люди!
Хор. Ми з давніх - давен —
вільні люди!

Супрун.

Так слухай же, громадо,
що вирішила рада старших людей.
До Києва цариця прибула...
Кому ж, як не цариці
закон і право боронити?
Отож і вирішили ми
послати до Києва своїх людей:
хай подадуть самій цариці
наш позов проти Базилевських.
Покличем їх до права!
Нехай сама цариця
за чесний люд заступиться!
Закон на нашім боці!

Хор.

Так! Так! Закон за нас! Закон за нас!
Нехай цариця нас розсудить!
Нехай поверне волю нам!

Супрун.

Кому ж громада справу цю довірять?

Хор.

Тобі, отамане, тобі!

А ти бери кого захочеш.

Супрун (кланяється). Спасибі, люди добрі.

Хоч я старий, та ще до Києва дійду.

А другий хай Семен зо мною йде.

Обох пани нас били,
удвох і на ланів ми підєм.

Хор.

Ідть! Ідть!

Хай бог допоможе вам.

Семен

Спасибі, отамане,
спасибі, люди, за довір'я...

Кипить у мене серце гнівом
і радий я проти павів
боротись на життя й на смерть!
Хор. Боротися, боротися
на смерть і на життя!
Супрун. Тепер прощайте, браття!
Не будем гаяти часу. Семене!
Цієї ж ночі вирушимо в путь.
Ми підемо до Києва старцями.
Інакше можуть нас затримати
без грамот відпускних.
Семен. Добре, отамане!
Я зараз переодягнуся,
і буду тут чекати.
Супрун. То поспішай же, друже. (Пішов).

Люди розходяться.
До Семена підходить мати.

Тетяна. Ой, синочку мій любий...
У небезпечну путь рушаєш...
А я одна, одна лишуся...
Семен. Мамо, не сумуйте!
До Києва не так далеко:
за кілька днів я повернуся.
Тетяна. Дай, боже, синку... Я нічого...
Я перебуду і сама...
А ти громаді послужи:
про все цариці розкажи.
Постій, постій за нашу правду!
Семен. Добре, мамо!
Мерщій ходім додому:
в дорогу вирядить мене.
Тетяна. Ходім, ходімо, синку.
Парубок. Куди це ти, Семене?
Чи бач, як закортіло до цариці!
Хоч попрощайся з нами!
Семен. Я зараз повернуся.
А ви без мене поспівайте
та потанцюйте.
Парубок. Як так, то й так.

Семен і Тетяна йдуть.
На леваді залишається сама молодь.
Парубок. О, гляньте: Понюшка плентається!
Голоси. — Це він до тебе, Мар'яно.
— Хай він крізь землю провалиться!
Парубок. Хлопці! Налякаймо його! Ховайтеся!

Всі ховаються поза кущами.
З'являється Понюшка.

Понюшка. Немов би го́мін був, а от нема нікого. Ну й народ!
(*Витягає табакерку і нюхає тютюн*). Ап-чхи!

Парубки (*в засідці*). Ап-чхи!

Понюшка (*озирається*). Що це? Здалось мені, чи справді? (*Бадьориться*).
Хе-хе-хе! Де ж таки справді? Почулося та й годі.
(*Нюхає ще раз*). Ап-чхи!

Парубки (*ще дужче*). Ап-чхи!

Понюшка (*аж присів з переляку*). Господи, помилуй! Та що ж воно,
справді? (*Раптом прояснів*). Тю, дурний! Луні
перелякався! Хе-хе-хе! (*Нюхає знов*). Ап-чхи! (*При-*
слухається. Хлопці мовчать). Нема ... Ап-чхи! (*Знову*
тиша). Нема! Що за диво? (*Кричить*). Го-го-го-го!

Парубки (*грізним ревом*). Го-го-го-го!

Понюшка (*з жахом*). Сатана водить! (*Хреститься*). Господи, помилуй ...
Господи, помилуй!.. (*Тікає*).

Молодь з реготом виходить із засідки.

Парубок. Сійте! Догадався, рудий пес: повертається.

Голоси. Таки кортить йому Мар'яна!

Парубок. Заспіваймо такої пісні, щоб йому в носі закрутило.

Хор. Ой, не рости, кропе, високо та й у городі,
ой, не ходи, старий, коло моїх воротечок!
Ой, не топчи, старий, кудрявої м'яти!
Я того старого від роду не любила,
по його слідочку каменем та покотила.
Ой, як тяжко-важко каменю та котитися,
а ще тяжче-важче старому та женитися.
Ой, порости, кропе, високо та й у городі,
ой, походи, молоденький, коло моєї хати,
ой, потопчи, молоденький, кудрявую м'яту!
Я того та молодого від роду та полюбила,
по його слідочку перстником та покотила.
Ой, як легенько перстнику та котитися,
а ще легше, легше молодому та женитися.

Коли починають пісню, підходить Понюшка. Дівчина (Мар'яна) виходить
наперед і разом з хором співає до нього: „Ой, не ходи, старий, коло моїх
та воротечок“ і т. д. Понюшка сердито повертається назад.

Після пісні —

Парубок. Ну й біда, хоч танцюй!

Танцюють козачок.

Потім приходить Ганна.

Ганна. Добри вечір, дівчата!

Семена ще нема?

Дівчата. — Нема. Але казав, що прийде.

— А ти про все вже знаєш?

Ганна.

Ой, знаю, знаю ...
Про все вже батько розказав ...
Ой, горе, горенько, сестрички!
Одну біду ще не оплакала,
як ось і друга насувається ...
Подумайте: до Києва ідуть!
Самій цариці будуть скаржитися!
А чи ж заступиться цариця?
Мужича правда бо колюча,
а панська на всі боки гнуча.
А що коли накаже катувати?
Коли в тюрму, в кайдани закують?
Ой, горе, горенько, сестрички ...
— Годі, Ганно, не журися!
Усі надію на царицю мають.
— До того ж, кажуть, що цариця
розумна і ласкава.

Дівчата.

Ганна.

Ой, як би ж то сталося так,
як люди сподіваються.

Повертається Семен, зодягнений старцем.

Хлопці та дівчата оточують його.

Голоси.

— Гляньте: справжній старець! (Сміх).
— Одразу й не пізнаєш!
— А повернися, чоловіче божий!
— Дайте — не минайте!

Семен.

Та ну - бо, не пустуйте! (Відходить з Ганною на бік,
молодь розходиться).

Прощай, Ганнусю,
В далекий путь рушаю ...

Ганна.

Може б інший хтось пішов?

Семен.

А ти б zostався дома?
Ні, ні! Повинен я піти!

Ганна.

на це обрали мене отаман і громада.

Семен.

Ой, любий, не кидай мене в самотині,
не кидай, серденько, при лютій годині!

Ганна.

Не бійся, кохана, я скоро вернуся,
с тобою навіки тоді поберуся.

Семен.

Ой, пташкою будь я, слідом за тобою
і я б полетіла з своєю журбою.

Ганна.

Не жур, не журися, кохана дівчино:
ще радість і воля до тебе приливе.

Семен.

Дивися, дивися, як зіроньки сяють!
До щастя й любові вони закликають.

Ганна і Семен.

Ой, любя Ганнусю! Не будем без волі
ні щастя ми мати, ні доброї долі.
Хай буде, що буде. В цю мить розставання
надії і радості сповнені ми.

Ой, дужче, коханий (на), навіки обраний (на),
ой, дужче, серденько, мене обійми.

З'являється Тарас Супрун: в жебрацькій свитині, з торбою через плече і з костуром у руках. Його оточує великий натовп (переважно, молодь).

Голоси. — Дивись, в якій ряднині наш отаман!
— По одежі зустрічають, по розуму проважають.
Супрун. Коли не вмер у пелюшках,
то в ряднині не загину! (*Сміх*).
Готовий, Семене?
Семен. Готовий, отамане.
Прощай, прощай, Ганнусю, не сумуй!
Ми волю, ми щастя усім принесем!
Ганна. Прощай, коханий мій, прощай! (*Ще раз цілються*).
Супрун. Ну, рушаймо! Рушаймо, Семене!
Прощайте, діти! Прощайте всі!
Семен. Прощайте, дівчата!
Прощайте, хлопці!

Супрун заспівує пісню: „Світи, світи, місяцю“ і рушає в путь. Всі підхоплюють пісню і проводжають своїх посланців до царіці.

КАРТИНА ДРУГА

Київ. Лавра. Майданчик перед церковною папертю.

Сонячний день. Гудуть лаврські дзвони. Біля паперті — прочани, лірники, старці, юродиві.

Лірники (*співають духовні вірші*).

Грай, ліро, грай! Одвертий рай! Люде, поспішайся!
Райським плодом усім родом рад будь, утішайся!

А вже тая серед рая воленька засіла.
Там катюгам, волоцюгам нема до нас діла.

Там хапуги, панські слуги, нам не докучають,
і в підводу там із роду людей не хапають.

Щезло лихо, живуть тихо, радіє голота:
пан не кричить, і не стучить соцький у ворота.

Райські птиці, ластовиці, весело співають.
Жайворонки, соловейки, як органи грають.

Всяких музик нічий язик не може сказати,
мудрий писак і пером так не може списати.

Дай, боже, нам, щоб вічно там музики іграли,
щоб більше нас, хоч у той час, сіпаки не брали!

Ти, боже, бач кривавий плач і гірке ридання!
за тебе нам покажи там вічне панування.

Старці-каліки. — Подайте, що милість ваша,
каліки ми, нещасні!

— Подайте, люди добрі!

Прочани *(подають милостиню)*.

— Прийміть, що бог послав.

— Молитесь, братія, за душі наші!

Старці-каліки. — Нехай вам бог сторицею воздасть!

— Хай від гріха господь заступить вас!

— Царство небесне родителям вашим!

З'являються турбаївці — Тарас Супрун і Семен Помазан *(у святочній одежі)*.

Супрун. Ну, от і лавра!

Семен. Та чи цариця ж тут, чи ні?

Супрун. Мабуть, що тут,
бо варта ж не дарма стоїть.

Семен. Вже п'ятий день у Києві —
і все дарма! І все дарма!

Супрун *(витягає з кишені супліку)*.

А добре нам дячок порадив:
усе в супліку записати.

Якщо сами всього не скажем,
то хоч супліку подамо...

Семен. Ну, що ж — ходімо!

Супрун *(хреститься)*. Ходімо, з богом!

Піднімаються на паперть, але вартові заступають їм дорогу.

Вартовий. Назад!

Супрун. Чому? Хіба не можна помолитись?

Вартовий. Не можна! Там молиться цариця.

Назад, назад ступайте!

Супрун і Семен сходять з паперті.

Семен. Невже і тут нам не дадуть
хоч слово мовити цариці?

Супрун. Ну, будь-що-будь, а вже сьогодні
ми їй супліку подамо! *(Відходять на бік)*.

Приходить гурт прочанок. Вони стають на коліна й моляться.

Хор прочанок.

З далеких сел, від нив і хат убогих
ми принесли свої скорботи.

Прийміть, святі угодники печерські,
печалі наші і турботи!

Ой, довго йшли ми битими шляхами!

Палили нас вітри і сонце.

Прийміть, прийміть же ви благання наші,
великі лаврські чудотворці!

До вас, до вас, угодники печерські,
до вас ми простягаєм руки:
ой, заступіться за нас, нещасних,
ой, згляньтесь на наші муки.

З церкви виходить цариця Катерина в пишному оточенні духівництва, придворних та панства. Між панами — Степан і Марія Базилевські. Урочистий церковний передзвін.

В той момент, коли цариця спускається з паперті, Супрун і Семен падають на коліна і подають їй супліку. Серед панства — рух подиву й обурення.

Базилевський. Наші люди!
Марія. О, боже мій!
Цариця. Що це таке?
Супрун. Пресвітлая царице!
Прийми прохання наше
і учини нам справедливий суд.
Цариця. Хто ви такі?
Супрун. Козаки ми, царице,
і за твоїм законом — вільні люди.
А нас пани Базилевські,
в кріпацтво повертають!
Семен. Худобу й землю забирають!
І батогами б'ють, як хлопів!

Цариця (*повертає Супрунові супліку*).
В сенат подайте скаргу вашу:
там вас розсудять справедливо,
як наш закон велить. (*Іде*).
Супрун. Царице - мати! Вислухай!
Цариця. В сенат! В сенат!
Придворні. — В сенат! В сенат!
— Геть з дороги!

Цариця й панство проходять. Затримуються лише Степан і Марія Базилевські.

Базилевський. Подай сюди супліку!
Супрун (*ховає супліку за пазуху*). Ні, пане,
ми не для вас її писали.
Марія. Віддай! Віддай!
Кажу тобі: віддай!
Супрун. Не дам! Не дам!
Хіба не чули ви,
що мовила цариця?
Нехай сенат розсудить нас!
Базилевський. Хлопе, як ти смієш
звертатись до цариці?
Марія. Та за таке зухвальство
я батогами закатую вас!

Семен. Ні, панно!
Я швидше сам себе уб'ю,
а вдруге вже під багоги не ляжу!

Базилевський. Ходімо, сестро!
А ви за цю сваволю і зухвальство
дасте нам відповідь у Турбаях!

Марія. І зараз, зараз же
додому повертайтеся!

Базилевські поспішають за царициним кортежем. Прочани теж пішли дивитися на пишний кортеж. Біля паперті лишилися самі сліпі лірники та Супрун з Семеном.

Супрун. Ну, що ж тепер робити?
Послать супліку до сенату
та й повертатися додому?

Семен. І буде ця супліка
лежати роки під сукном...
А Базилевські нас тимчасом
навіки в ярма запряжуть...
О, ні, отамане! Раз почали,
то будемо боротися до краю!
Коли в сенат, так у сенат:
сами супліку нашу понесем!

Супрун. Правда, синку! Треба
самим подати позов у сенат.
Самим рушати треба в Петербург.

Супрун і Семен. Прощай же, Київ стародавній!
Прощай же, рідна сторона!
Пошли нам, боже, сили й щастя.
Бо наша праведна борня! *(Пішли)*.

Лірники. ... Дай, боже, нам, щоб вічно там музики іграли!
Щоб більше нас, хоч у той час сіпаки не брали.
Ти, боже, бач кривавий плач і гірке ридання!
За тее нам покажи там вічне панування!

АКТ ТРЕТІЙ

КАРТИНА ПЕРША

Хата і подвір'я Семена Помазана. Серед подвір'я стоїть довгий стіл з напівжитками та стравами, і повно людей. Семен повінчався з Ганною і тепер відбувається саме той момент весілля, коли молодий привозить до своєї хати молоду.

Літній день схиляється над вечір. Тетяна, мати Семенова, Супрун, весільний батько і багато родичів та гостей чекають на молодих.

Хор *(жіночий)*.

Ой, гни, мати, ліску,
та веде син невістку,

та таку молоденькую,
як ягідку червоненькую.

Топи, мати, грубку,
та веде син голубку,
та таку молоденькую,
як ягідку червоненькую.

Топи, мати, другу,
будеш мати послугу,
та таку молоденькую,
як ягідку червоненькую.

Тетяна. Спасибі, дівчатонька! Спасибі вам, любі! Діждалася і я невісточки.

Супрун. Ну, стара, і погуляємо ж сьогодні. Бо, крім весілля, й інша радість до Турбаїв прийшла.

Тетяна. Яка ж то радість?
Супрун. Ге-ге, така то радість, що як узнаєш, то ноги сами за-
танцюють. *(Підхоплює Тетяну й пускається в танець).*

Ой, чук, Тетяно,
чорнобриво, кохано!
За Тетяну копу дав,
бо Тетяну сподобав.
За Марусю — п'ятака,
бо Маруся не така.

Люди з захватом дивляться на веселого отамана. Інші й собі вступають у танець. Аж ось —

Голоси. — Ідуть! Ідуть!
— Молоду везуть!

Всі виходять назустріч молодим. Весільний батько й мати з хлібом та обра-
зом стають на порозі хати.

Підходять молоді, Семен та Ганна, в супроводі дружок та боярів. З ними й батько Ганни, Микола Дорош.

Дружки *(з боку молодої).*

Чи єсть у мами звістка,
йде в гості невістка,
здорова, як малина,
червона, як калина?
Вийди, матінко, погляди,
а що ми тобі привели:
чи вівию, чи ярку,
чи невістку жаданку?

Молодиці (з боку молодого).

Панове-сватове, просимо вас:
прилетіла ваша качка до нас.
А ми її не б'ємо, не лаєм,
тільки її хорошененько приймаєм.
Медом, вином частуєм,
щастя й здоров'я даруєм.

Тетяна і Супрун благословляють молодих.

Тетяна. Дай, боже, діточки,
щоб ви були здорові,
як вода текуча.

Супрун. Щоб ви були багаті,
як земля родюча.

Тетяна і Супрун. Щоб ви були веселі,
як весна красна.

Дорош. Дай, боже, дай!

Тетяна. Сідайте ж, дітоньки, до столу!
Сідайте, гості дорогі!

Молоді, батьки й гості сідають за стіл.

Хор. А з калиночки дві квіточки,
ой, свату, свату — горілки!
Та було не брати в нас дівки,
та було не робити молодиці:
полетять горшки з полиці.

Супрун (під чаркою). Першу чарку
за молодих годилось би підняти ...
Та є велика новина,
про неї хочу вам сказати ...

Голоси. Кажи, отамане, кажи!
Супрун. Ось рік минув, як ми з Семеном
ходили в Петербург ...

Багато горя ми зазнали,
не варт і згадувать про те ...
Та не дарма ми побивались —
сьогодні звістку я дістав:
сенат розглянув нашу справу
і єсть уже указ суду, ^а
щоб нас від панщини звільнити.

Хор. Діждалися! Діждалися!
Тепер — на волі ми, на волі!
Тепер — щаслива буде доля!

Супрун. Так хай же наші молоді
щасливо шлюб свій починають!
Хай і вони і діти їхні
на волі щастя добувають! (П'є).

Хор. Нехай живуть щасливо
на вільній, на своїй землі.

Тетяна (частує Дороша).

А друга чарочка — за батька,
що виховав дочку,
як рожеву квіточку.

Дружки. Випий, сватоньку, випий, випий, сватоньку,
із золотого кубка, просить свашка - голубка.

Дорош. Діти!
В щасливий час побрались ви.

Дружки. Хай же доля вам заплатить
за все, що витерпіли досі! (П'є).

Дружки. Ой, хто п'є, тому наливайте,
хто не п'є, тому не давайте.

Супрун. Хто покаже в чарці дно,
тому щастя і добро ...

Супрун. Гей, музики! Грайте веселіше!
Бо сьогодні такий день,
що до танців і пісень
усіх пориває!

Український народний танок. Починають його парубки й дівчата, потім зриваються і поважні люди. Танок набуває все більшого й більшого захвату. Кінець - кінцем не витримав і старий Дорош: ударив шапкою об землю і пішов вихилася.

Раптом з'являється машталір Базилевських, Іван Понюшка. Танок припиняється.

Понюшка. Де ваш отаман?

Супрун (підходить). Я тут.

Понюшка. Кажі, чого прийшов?
Прийшов суд у вашій справі,
і завтра вас судитимуть
на панському дворі.

Супрун. Брешеш! Не нас судитимуть,
а тих, що всупереч законам,
в кріпацтво повертали нас.

Понюшка. Пан Карбовський
не гірше вас закони знає ...
Він вас розсудить! Хе - хе - хе!

Супрун. Як?
Карбовський нас судитиме?

Понюшка. Цей панський прихвостень?
Так, так:

Карбовський вас судитиме.
Приходь же завтра ранком
на панський двір, отамане.
І ще сімнадцять чоловік
нехай приходять. (Подає список).

Ось тут вони записані ...
Карбовський вас розсудить! Хе - хе - хе! (Пішов).

Серед людей — рух обурення.

Голоси.

— Який же нам суддя Карбовський?
Він Базилевським друг!
— А чом не всіх нас кличуть:
лише сімнадцять?
— Від такого суда не ждять добра!

Ганна.

Семене! Що ж це буде?
Невже нас знов розлучать?

Семен.

Не знаю, серденько.

Та щоб там не було,
тепер навіки ти моя!

Супрун.

Хотять пани, замість громади,
судитися з окремими людьми...

Ось тут перелічили їх:

Нечоса, Дорош, Помазан...

Семен.

Стій, батьку, отамане!

Не варт цього читати.

Ми всі — козаки і права

у всіх у нас однакові.

То хай же всю громаду й судять!

Громадою на суд ми підемо!

Хор.

Так, так! Ми всі — козаки!

Ми всі, ми всі підем на суд!

Громадою, громадою

за волю будемо стоять!

Дорош.

Діти!

Настав рішучий час...

Не раз за волю предки наші

складали голови в боях.

Тепер до нас дійшла черга.

Так поклянімось одностайно

боротись за свої права!

І краще разом смерть прийнять

ніж цілий вік в неволі жити!

Клянітесь же боротися

і одностайно й до кінця!

Хор (з великим піднесенням).

Клянімося! Клянімося!

КАРТИНА ДРУГА

Паиський будинок з верандою (як і в першому акті). На веранді розташований суд, на чолі з радником Карбовським: земський справник, судові засідателі, адвокат. По один бік суддів — Степан і Марія Базилевські, по другий — викликані на суд селяни (решти не допустили). Між селянами — Супрун,

Дорош, Помазан. Біля веранди вартують солдати.

Карбовський (до селян). Ваш позов справедливий:

козаки — люди вільні і ніхто

не може їх в кріпацтво повертати...

Про це говорити і указ сенату.
Але чи єсть у Турбаях козаки,
записані в компути полкові?
От в чім питання!

Селяни.

— Ми всі — козаки!
— Це всім відомо!

Базилевський Й. Дурниця!

Марія.

Доведіть!

Карбовський.

Панове, до порядку!
Ось тут у мене давній родовід,
з архиву полку миргородського ...
Між інших сел тут єсть і Турбаї ...

Селяни.

— Виходить, наша правда!
— Чому ж на суд не всіх пустили?

Адвокат. (*Заїкається*). Дозвольте, я їм поясню ... Сам гетьман, Кирило Розумовський, року 1757-го, місяця августа 25-го дня універсалом об'явив (*читає*):

„Мы, гетман, кавалер, по данной нам от ее императорского величества власти, respecting на многие службы сотника Федора Базилевского, как отправленные его предками, так и самим сотником продолженные ...“

Карбовський Й.

Стривайте, пане адвокате!
На суд ми тих лише покликали,
кого знайшли в козацьких родовідах.
Таких — лише сімнадцять ...
Але й між них чимало є непевних ...

Супрун.

А решта ж як?

Карбовський.

Про решту
не може бути й мови:
в компутах прізвищ їх нема.

Семен.

Як?
Сімнадцять волю дістають,
а сотні будуть кріпаками?

Адвокат.

Дозвольте, я їм дочитаю ... Сам гетьман, Кирило Розумовський, в універсалі об'явив (*читає*):

„... Определяем ему, сотнику Базилевскому, (*до Базилевських*) пекто покойному отцеві вашему, в спокойное владение находящиеся в свободности в селе Турбаи исполненные дворы и хаты, с принадлежащими к оным грунтами и угодьями ...“

Супрун.

Та годі, пане адвокате!
Навіщо той універсал читати?
Йому минуло тридцять років.
Судіть нас так, як вам сенат велить!
В реєстрі полку миргородського
були записані всі предки наші.
Ви прізвищ наших там не бачите?

Так прізвища ж міняються !
І ви ж не Базилевськими були,
а Василенками ! Так в чім же річ ?
Чому сенатського указу
не слухаетесь ви ?

Селяни.

— Судить усіх нас, як козаків !
— Судить по правді, по закону !

Базилевський.

Панове судді !
Зухвалість цих людей не має меж .
Вони насмілились саму царицю
своєю скаргою бентежити !
Вони й сенат оплутати хотіли
своїм зухвалим домаганням ...
Similia similibus curantur.
Я прошу вас, панове судді,
покласти край цьому зухвальству !

Семен.

Ні, пане, ні ! Не нас
зухвальством треба дорікати.
Ми тихо на своїй землі
своєю працею жили.
Це ви, в жадобі до багатства
забули честь людську і сором !
Це ви з нечуваним зухвальством
всю вольність нашу потоптали !
Це ви, немов татари люті,
Людей в неволю захопили !

Марія.

Це ви — розбійники зухвали !
Спиніть його ! Він суд ганьбить !
Він ображає стан дворянський !

Карбовський.

Гей, солдати !
Візьміть його !

Солдати кидаються до Семена, селяни не дають його.

Селяни.

— Він правду каже !
— Хіба це суд ? Це глум над правдою !
— Сенат же визнав наше право !
— Не будь по-вашому !
— Помрем, а кріпаками більш не будемо !

Раптом вбігає Тетяна.

Тетяна.

Ой, людоньки, рятуйте !
Займають нашу череду !

Цей вигук, як електричний струм, запалює селян. З ревом обурення кидаються вони на солдатів і вмиль виривають у них зброю. Розтинається кілька пострілів. На ці постріли, як на сигнал до бою, в панський двір вривається великий натовп чоловіків, жінок, навіть дітей, озброєних вилами, сокирами, кілками, чим попало. Зчиняється страшний гармидер. Солдатів і суддів б'ють, в'яжуть, волочуть у льох. Базилевські заховалися в покоях, але їх з криком витягли на веранду.

Селяни. — Смерть! Смерть катам!
Базилевський. Пощади! Пощади! Молю вас...
Беріть усе! Життя... життя даруйте!
Селяни. — Нема тобі пощади!
— Бийте! Бийте ката! (*Забивають його*).
Марія (*на колінях*). Побійтесь бога! Люди добрі!
Невже нема у вас жалю?
Клянусь усім вам волю дати!
Клянусь усе майно роздати!
Погляньте бо: я — жінка!
Жінок і на війні не б'ють!
Невже козацькая рука
підніметься на жінку?

Натовп на мить зупиняється. Тоді виходить наперед Ганна (*з праником у руках*).

Ганна. Пощади молиш? А ти
щадила нас, твоїх кріпачок?
Марія (*простягає руки*). Ганно! Ганно!
Ганна (*відштовхує її*). Геть, гадино!
Тепер на все готова ти.
Тепер жива на небо лізеш.
А скільки крові, скільки сліз
ми через тебе пролили
в цьому проклятому дворі?
А хто ж заплатить нам за них?
Ти, гадюко! Ти! (*Б'є її праником*).

Марія падає. Селяни з криком волочуть її на двір.

Селяни. Смерть! Смерть панам!

На веранду з реготом волочуть машталіра Понюшку, що переодягся в жіноче убрання.

Селяни. — Гляньте! Гляньте! Яка красуня!
— Та це ж — Понюшка! Ха - ха - ха!
— Рішить його на місці!

Понюшка (*трясється*). За що? За що? Люди добрі! Я ж такий як і ви!
Я ж селянин! Кріпак нещасний! Помилуйте!

Супрун. Об погань цю не варт і рук марати,
тягніть його у льох, до суддів! (*Понюшку волочуть*).

Семен. Отамане! Горить душа!
Розб'ить до шенту! Розтрощить!
Розвіять з попідом кубло гадюче!

Супрун. Тепер ніщо не спинить нас!

Селяни. — Настав наш день!
— Гуляймо, браття!

Погром бурхливою хвилею розливається по всій садибі. (*Оркестр*).

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ

КАРТИНА ПЕРША

Вулиця в Турбаях. Хата Тараса Супруна.

Літній день. Над обрієм — чорна хмара: надходить буря, з громом і блискавкою.

Біля хати зібралась турбайвська громада: люди стоять купами і розмовляють.

1-й селянин. Ну, що ж робити, браття?

Четвертий рік пішов
як Базилевських знищили,
а й досі нам нема ні кари,
ні прощення...

2-й селянин. А мало нас по тюрмах мучили?
А скільки нас на допитах загинуло,
або навék лишилося каліками?

3-й селянин. А грошей скільки роздали
чиновникам та суддям?

1-й селянин. Ну й що ж, а й досі невідомо:
чи подарують нам життя,
чи смертю скарають?

Тетяна. Ох, людошки,
і сили вже нема терпіти!
Лягаєш спати і не знаєш,
чи проживеш ще день, чи ні?
Та доки ж, доки воно буде
таке знущання над людьми?
Невже ж для нас немає правди
ні на землі, ані на небі?

1-й селянин. Не ждять добра, не ждять!
Дарма на панство руку підняли.
Що можемо зробити ми —
одне село?

2-й селянин. Сусідні села теж за нас...
Всі покріпачені, як ми,
і всі готові панство знищити.

1-й селянин. В думках...
А ходять в ярах, як ходили.
Та й з чим повстанеш проти панства?
Проти солдатів і гармат?

3-й селянин. Хоч би вже край якийсь приходив...

В хату виходить Тарас Супрун і ще кілька старих людей. Мовчання. На
всіх важким тягарем лягло питання: що ж діяти далі?

Супрун. Ну, що ж, громадо...
За кров панів, за гнів наш праведний,
настав розплати лютий час...

Дорош.
Супрун.

Чого хотять вони від нас?
Хотять вони багато...
Щоб все погромлене майно
ми повернули родичам
забитих...

Голоси.

— То хай же й нам тоді заплатять
за нашу працю на панів!

Дорош.

— Нехай і нам повернуть все,
що Базилевські нахапали!
Ні, діти: треба повернути
майно і збитки Базилевських.
Нехай ніхто подумати не посміє,
що ми грабіжники.

Голоси.

— Правда, діду, правда!
Не треба нам добра чужого.
— За волю боремося ми!
За наші предківські права!

Супрун.

Та це не все... Ще уряд вимагає,
щоб ми убивців видали.

Голоси.

— Яких убивців?

Супрун.

— Громада їх убила!
Я знаю, браття, добре знаю:
усім селом ми їх убили.
Та уряд знать цього не хоче
і всім нам карою грозить,
коли не видамо убивців.
Нашлють солдатів і — кінець:
з землею все село зрівняють...
То ж треба, браття, всю біду
комусь на себе вільно взяти,
щоб все село урятувати...

Голоси.

— Хай краще кілька з нас загинуть,
аніж усім селом на страту йти!

Супрун.

Хто ж добровільно за громаду
готовий смерть прийняти?

Мовчання. Грім наближається. Аж ось виходить наперед сивий дід, Семен Невада.

Невада.

Пиши мене, отамане...
Хоч я не бив панів, та що ж...
коли за кров платити кров'ю треба,
то назовіть мене убивцею...
Давно забрала смерть моїх дітей...
Давно самітним я живу на світі...
Та й жить мені, напевне, небагато...
Пиши, отамане, мене!
Спасибі, діду!

Супрун.

За всю громаду дякую тобі.
Та мало одного...

І знов — мовчання. А грім все наближається. Виходять двоє парубків: Петро Безверхий і Яким Гончар.

Безверхий (*ударив шапкою об землю*).

Раз мати породила,
раз і помирати!
Пиши, отамане, і нас,
чортам у зуби!

Гончар. Та ми ж таки і били їх,
панів проклятих!

Безверхий. Правда, друже: били широко.
За ту щасливу мить
життям не шкода заплатить.
Пиши, отамане, пиши обох!

Супрун. Хоч шкода віку молодого,
та що робитимеш?
Спасибі, хлопці, вам обом!
Уміли весело ви жити...
Зуміли весело й на смерть піти...
Спасибі вам, сини козацькі!

Семен (*виходить наперед*).

І я піду на страту.

Ганна. Семене! (*Громовий удар*).

Семен. Пробач, моя дружинионько!
Недавно ми побралися
і тяжко розлучатись нам...
Та з мене почалося все
і мушу я відповідати.

Супрун. Ні, Семене:
удвох ми справу починали...

Семен. Але на страту я піду один:
отаман мусить бути там,
де вся громада.

Дорош. Добре, синку, добре кажеш!
Та й ти громаді ще потрібен.
А я ні на що вже не здатний.
То краще я піду на страту,
а ти громаді ще послужиш.

Семен. Ні, батьку!
Я б соромом укрити себе навів,
якби тебе послав на страту,
а сам лишився жити.

Ганна. О, боже мій...

Семен. Годі! Годі!
Повинен я робити так,
як честь козацькая велить.

Пиши мене четвертого,
 отамане! Та й вистачить.
 За їх за двох нас четверо
 готові голови віддати!
 Хіба не досить?
 Досить! Досить!
 Не варті жодного вони...
 та що ж... дамо їм чотирьох...
 (Крізь сльози). Прощайте, браття!
 (Цілує усіх чотирьох).
 Прощайте, браття!
 Дай, боже, вам і сили і завзяття
 в останній раз громаді послужить...
 Спасибі вам, кохані браття!
 Про славний подвиг ваш во - віки
 громада наша не забуде.
 Прощайте, браття дорогі!
 Прощайте, браття дорогі!
 Прощай, отамане!
 Прощай, громадо!
 Прощайте, рідні Турбаї! (Громовий удар).
 Ганна (в нестямі хапається за Семена).
 Семене! Семене!
 Я не пущу тебе на страту!
 Я не віддам тебе катам!
 Нехай ось тут мене уб'ють!
 Живою в землю закопають!
 А я не дам тебе! Не дам!
 О, гляньте, гляньте, люди добрі!
 Ми ж молоді! Ми ж любимось!
 Ми ж діточок хотіли мати!
 Ми ж так раділи, так раділи
 майбутній лялечці своїй...
 (Падає на коліна).
 О, пожалійте ж наше щастя!
 Не розлучайте нас навіки!
 О, ненечко! О, батеньку!
 Допоможіть же ви мені!
 Не дайте милого на страту!
 Семен (підводить Ганну).
 Встань, Ганно! Не ридай!
 Не рви душі моєї вкрай!
 Чи думаєш мені не тяжко
 тебе навіки покидати?
 О, Ганно! Бачить бог один,
 що діється в душі моїй... (Грім).
 Але ще гірш було б мені,
 якби ми всі загинули.

Не плач же, любо, не ридай!
Не рви душі моєї вкрай!
Затисни серце, угамуй!
О, чом не маю сили я,
щоб знищити цей облудний світ
Огнем ненависті і помсти
спалить би їх суди й закони!
Очистить землю від катів!
Та що робить! Не сила наша ...
Прощай же, серденько, прощай!
Дай обніму тебе в останнє!
Не плач, кохана, не ридай!
Не рви душі моєї вкрай!

Квартет: Ганна, Тетяна, Дорош і Семен:

Ганна. Не дам, не дам тебе нікому!
Хай западеться цілий світ!
Хай люди й бог мене скарають!
А я не дам тебе, не дам! (*В нестямі розриває на собі одержу*).

Тетяна. Ой, сину, синочку коханий!
Що я робитиму сама?
Піду і я, піду з тобою:
Хай буде доля в нас одна!

Дорош. Ой, доню, донечко кохана!
Отямся, горличко моя!
Хоч як кохаєш ти Семена,
Та ти ж на світі не одна.

Семен. Прощайте, любі і кохані!
Прощайте, рідні Турбаї!
Хай ми загинемо в кайданах,
аби во-віки ви жили!

Хор. Прощайте, браття дорогі!
Повік вас будемо пам'ятати.

Над Турбаями — блискавка, грім, буря.

Через просценіум, перед закритою завісою, похідним маршем проходять солдати, за командою майора Дітмара. (*Марш*).

КАРТИНА ДРУГА

Вулиця в Турбаях. Ясний літній ранок.

На вулиці — майор Дітмар (*на коні*) і солдати.

По знаку Дітмара, сурмач сурмить збір. Поволі сходяться засмучені турбаївці: чоловіки, жінки, діти.

Дітмар. Три дні чекав я виконання наказу. Тепер чекати більш не буду: або рушайте зараз із села, або я дам наказ солдатам — палити по селу з гармат!

Супрун

Пане майоре!
Невже таки наважиться ви
губити сотні невинних душ?
Ми ж заплатили вже за кров панів:
чотирі краших мужа наших
пішли на страту... Чи ж не досить?
Чого ви ще жадаєте від нас?

Дітмар.

Я мушу виконать наказ її величності. Ви зараз же,
з усім майном, покинете село! А ні — то я гарматами
з землею змішаю ваші Турбаї! Такий наказ її велич-
ності. І більш розмов не може бути. Рота! За мною!
(Від'їздить, солдати — за ним. Той же марш.)

Супрун.

Ну, от і край...
Тепер лишилося одне:
навік покинуть рідні хати
і в путь далеку рушать...

Голоси.

Супрун.

Куди ж нас виселяють?
Одних — у Таврію, до Перекопу,
а других — аж на Дністр...
Лаштуйтеся же в дорогу, браття,
доки гармати ще мовчать...

Хор.

Прощай, прощай, коханий краю!
Прощайте, любі Турбаї!
Навіки вас ми покидаєм,
розкоші рідної землі.

О, земле - мати! Земле - мати!
Політі кровію поля...
Як тяжко - тяжко покидати
тебе, козацькая земля!

Прощай же, земле, рідний краю!
Прощайте, любі Турбаї!
На віки - вічні покидаєм
ми хати і лани свої.

Раптом — гарматний вибух, потім — другий.

Серед людей — рух, паніка.

Голоси.

— Гармати б'ють!
— Пропали ми! Пропали!

Супрун.

Біжіть до командира! Нехай гармати спинить: ми за-
раз рушимо в дорогу! Запрягайте коні!

Люди розбігаються. Крик, плач, метушня. *(Оркестр)*. З'являється божевільна
Ганна.

Ганна *(зазирає за тини)*. Семене! Де ти, Семене? Та ну бо, не ховайся!
Не пустуй... Нема... Ніде нема... Отак ось третій
день... ні, третій місяць його шукаю, і все нема й

нема... А він же тут! Я знаю, знаю! То люди брешуть, що грім його убив. Він тут! Тут! Він тільки заховався, як голуб від шуліки... Та я знайду його! Знайду... Я розкажу йому щось таке хороше - хороше...
(*Сідає на колоду і ніби присипляє дитину*).

Ой, ходить сон по вулиці
в білесенькій кошулонці,
слоняється, тиняється,
господоньки питається.
А де хата теплесенька,
а дитина малесенька,
туди піду ночувати
і дитину колихати.
А в нас хата теплесенька,
а дитина малесенька.
Ходи до нас ночувати
і дитину колихати.
Ходи, сонку, в колисочку,
приспи нашу дитиночку...!

Аж ось знов з'являється майор Дітмар (*на коні*) і солдати. По знаку Дітмара, сурмач знов сурмить збір.

Ганна (*з жахом зривається з місця*). Шуліка! Шуліка! (*Кидається до Дітмара, хапає його за стремена*). Геть! Геть, проклятий! Я не дам, не дам тобі Семена!

Дітмар (*б'є її хлестом*). Геть, божевільна! (*До солдатів*). Візьміть її!

Солдати хапають Ганну і відводять на бік. На вулицю одна по одній виїзять підводи, похапцем навантажені домашніми пожитками. Люди цілими родинами ідуть за підводами.

Жінки (*припадають до рідних хат і голосять*).

Ой, хатоньки наші бідні,
як же нам жити без вас, рідні?
Де нам голівоньку прихилити?
Як нам діточок малих захистити?
Чи на те ж ми вас будували,
щоб тепер пустками стояли?..

Стара жінка (*голосить, припавши до землі*).

Ой, земле, земле, моя ріднесенька!
Я ж цілий вік по тобі ходила!
Я ж цілий вік тебе, рідная, робила!
Візьми ж мене, земле, в свою домовину:
нехай не побачу чужую країну...

Дітмар.
Супрун.

Ну, ну, рушай! В дорозі ще наплачетесь!
Пане майоре! Дозвольте людям встанне рідній землі
поклонитись?

Дітмар.

Тільки швидше, швидше!

Супрун *(стає на коліна і припадає чолом до землі).*

Прощай, рідна земле!

Люди теж скидають шапки і стають на коліна.

Хор.

Прощай, прощай навки,
отчизно дорога! *(Кланяються до землі).*

Дітмар.

Ну, годі, годі! Рушай!

Валка рушила. Скорботний марш.

Дітмар.

Finis coronat opus ... *(До солдатів).* Тепер біжіть і запаліть село з усіх кінців. Нехай і сліду не лишиться від цих заклятих Турбаїв! *(Розходяться).*

Поволі завмирає скорботний марш.

Починається пожар.

На порожній вулиці з'являється Микола Дорош.

Дорош.

Усе, усе пропало...

З диким криком вибігає Ганна.

Ганна.

Огонь! Огонь! Рятуйте! Рятуйте мою дитинку! Вона згорить! Згорить! Її шуліка кине в полум'я! Рятуйте! Рятуйте мене...

Припадає Дорошеві до ніг і б'ється в конвульсіях.

Потім — затихає.

Дорош *(в сльозах).* Довою... Доню...

Моя нещасная дитино...

Куди ми підемо з тобою?

Куди прокльони наші понесем?

Кругом — неволя і облуда!

Немає правди на землі!

Горить, як пекло, наша доля...

(Раптом грізно з пророчою силою).

Та дарма! Дарма! Хай горить!

Колись настане час розплати!

І за страшні діла дідів

онуки кровію заплатять!

Турбаї палають.

Леонід Юхвід

ЕФЕКТ

Біля самого гаю земля двох колгоспів збігалася до купи. Луша піднімала зяб по цей бік шляху, а Гриць по той бік. Хлопці про Лушу казали:

— Лушиними очима на сонце дивитись!

— З його лица воду пити!—казали про Гриця дівчата.

Луша не хотіла, щоб її обганяв Гриць, а Гриць не хотів, щоб його обганяла Луша. І вони вели трактори поряд. Якось на повороті Луша крикнула:

— Грицю, заспівай пісню!

І Гриць заспівав, бо він давно любив Лушу і Луша його поцілувала. Потім Гриць піднімав зяб по той бік шляху, а Луша по цей бік. Пізно ввечері Луша і Гриць розлучилися.

По цей бік гаю головою колгоспу працює Іван Семенович, і Луша зустрілася з ним біля канцелярії. По той бік гаю— головує Феня Поликарпівна, і Гриць зустрівся з нею теж біля канцелярії.

— Іду заміж,— сказала Івану Семеновичу Луша.

— Одружуюсь,— сказав Фені Поликарпівні Гриць.

— Хвалю,— відповів Іван Семенович.

— Добре робиш,— відповіла Феня Поликарпівна.

Іван Семенович любив Лушу, як рідну дочку. Феня Поликарпівна любила Гриця, як рідного сина. Щоб приховати хвилювання, Іван Семенович по цей бік гаю, а Феня Поликарпівна по той бік не стали розпитувати що і як, а пообіцяли добре відгуляти весілля.

— Треба порадитись з сусідкою,— подумав про себе Іван Семенович.— Вона більше знає в цих справах. Жінчина!

Він надів нову шапку, поправив перед зеркалом комірець і поїхав до сусідки, що по той бік гаю, де якраз Феня Поликарпівна наказувала запрягати коні.

— Поїду до сусіда,— думала вона про себе.— Може й він щось поре...

І якраз біля гаю, на межі зустрілися.

— А я до тебе, Феня Поликарпівно,— Іван Семенович привітався, розгладив густу, поважну бороду і зупинив коні.

— А я до тебе, Іване Семеновичу,— Феня Поликарпівна теж привіталася і теж зупинила коні.

При світлі місяця Феня Поликарпівна здалася Івану Семеновичу ще більш цікавою жінкою полтавської вроди.

— Передбачається весілля,— з гордістю повідомив Іван Семенович.

— Не задавайся, милий чоловіче,— поспішно відказала Феня Поликарпівна.— Я теж у цій справі. Кого ж ти видаєш?

— Лушу. А ти?

— Гриця.

— Виходить...— Івану Семеновичу аж похололо на серці.

А Феня Поликарпівна швидко зорієнтувалася:

— А так, так. Я вже їм у себе і хату приглянула.

Іван Семенович стрепенувся.

— Ти не кажи так, Феня Поликарпівна, я може їм хату раніше підшукав. Гриць перейде до нас жити.

— Нізачо в світі, Іване Семеновичу. Гриць чоловік, мужчина. Луша перейде до нас жити.

— Жінчина, а таке говориш,— почав докоряти Іван Семенович.— Що ж по-твому Луша курка? Не хорошо, не хорошо так, Феня Поликарпівна.

— У мене їм краще буде.

— Так ти може согласна сказати, що в мене їм гірше буде? Гляди, Феня Поликарпівна, я можу образитись!

Але Феня Поликарпівна не поступалась.

— У мене ж і кіно є.

— А то в мене нема? Всі бойовики показуються.

— Опять же — бібліотека.

— Скажіть, будьте ласкаві!

— У нас багатший трудовень.

— У нас теж не бідний. Не задавайтесь, Феня Поликарпівно.

— Від нас до станції ближче,— доводила Феня Поликарпівна вигоди у її колгоспі для молодих.

— У нас коні добрі,— не здавався Іван Семенович.

— Ми на весілля з Полтави оркестр запросимо.

— Це в мене вже й до книжечки записано.

— Драмгурток підготує...

— Веселу комедію? — підхопив Іван Семенович.— Уже передбачено!

Феня Поликарпівна не стерпіла:

— Це що ж, принцип, Ваня? — скрикнула вона.

— Із любові, Феня,— тихо вимовив Іван Семенович.

Феня Поликарпівна була жінкою рішучої вдачі. Вона встала з брички.

— Злазь,— наказала вона Івану Семеновичу.— Пропоную збудувати молодим хату, на межі біля цього гаю. Щоб ні по той бік, ні по цей бік. Посередині. Двома віконечками до тебе, двома до мене.

— Це толково. Приймаю твою пропозицію. Хай їм біля гаю солов'ї співають.— Іван Семенович подумав і додав:— Може так щоб молоді не знали?

— Це толково,— погодилась Феня Поликарпівна.— Ефект!

В скорім часі хата була готова. Біла, чепурненька, з двома вікнами до Фені Поликарпівни і двома до Івана Семеновича. Вони ж такі обставили хату своїми меблями і прибрали рушниками, а Феня Поликарпівна окрім того перетаскала свою скриню і поставила під вікном на свій бік:— Для Лушінки.

А молоді кінчали піднімати зяб. Луша вела трактор по цей бік шляху, а Гриць по той. І вони обое вели перед. На їхніх тракторах тріпотіли червоні прапорці — ознака перемоги. На поворотах вони зустрічалися. Тоді і по той бік і по цей бік гаю лунала пісня. І Луша і Гриць співали пісню про Далекий Схід.

Згодом відбулася велика демонстрація обох колгоспів. Біля нової хати зустрілися дві колони при червоних прапорах. Іван Семенович і Феня Поликарпівна обмінялися рапортами про закінчення підняття зябу. Тут же розійшлася чутка про весілля Луші і Гриця. Іван Семенович і Фаня Поликарпівна запрошували гостей. Вони трималися близько одне одного і кланялися на всі сторони. Призначення нової хати від молодих хоронили в секреті, для ефекту.

Весілля почали гуляти по цей бік гаю, а під вечір перебралися на той бік. Луша і Гриць були у новому вбранні, мали серйозний вигляд і дуже поспішали, а всі їм кричали „гірко“ і милувалися з їхньої краси.

Іван Семенович порадився з Фенею Поликарпівною і вже приготувався до „ефекту“ та на стілець вискочив відомий по обидва боки промовець Петрусь.

— Наші дорогі молоді Луша і Гриць, — говорив Петрусь, — що віднині стали на правильний шлях свідомого будівництва нового сімейства, рівно через годину від'їдять, бо буде проходити спеціальний вагон, як це повідомили нам із станції. Їм предстоїть дальня, щаслива дорога на Далекий Схід, так як Луша прийняла виклик і тепер називатиметься хетагуровка! Це така є дівчина! А Гриць не схотів залишатись, так як він уже є мужем, і приєднався до попереднього оратора, з чим ми їх і поздоровляємо на новій путі. Попросимо в наших предсідателів коней і поїдемо їх провозать.

Промова Петруся справила великий ефект. Іван Семенович і Феня Поликарпівна були приголомшені, але їх заспокоїли і вони розпорядилися запрягти коней.

Луша і Гриць їхали попереду, а ще перед ними посувався на гарбі і гримів полтавський оркестр. Іван Семенович сидів на бричці мовчазний, а Феня Поликарпівна нишком плакала і заспокоювала його.

Цієї ж осені вони розписалися і оселились в новій хаті, біля гаю. Іван Семенович керує по цей бік гаю, а Феня Поликарпівна по той бік. Вечорами вони сидять на призьбі, діляться досвідом, самокритикуються, слухають радіо і ждуть чергового листа від Луші і Гриця.

Ігор Муратов

МАЧУХА

ПОЕМА

1

Чий стогін в тиші пролунав?
І що за крик? І звідки галас?
То сич у лісі зарідав,
Чи парубоцтво розгулялось?!
Не сич розплакався на біду,
Не парубоцтво бешкетує —
То знов дружину молоду
Панько безногий б'є - катує.
Нема рятунку їй, нема.
Мовчить та дрібні сльози ронить,
І костура не відніма,
І плеч від нього не боронить.
Не тим Марина сльози лле,
Що сил нема терпіти болі,—
Вона все дума про своє
І гірко плаче мимоволі...
Колись любив, колись беріг,—
Згадати болісно і страшно!
Немов у сні прождала рік,
І от... діждала бідолашна!
Ой, падав цвіт, мов білий сніг,
Сади рожевіди пахучі,
Коли з війни прийшов без ніг
І в серці лють приніс пекучу.
І костурами вікна бив,
І вбогий скарб на землю кидав:
Не знав куди подіти гнів,
Куди податись з ним — не відав.

2

Не вернеш білого лица,
І мрій дівочих не вернути...
Ішла Марина за вдівця —
Щось не було від подруг чути
Пісень веселих. У селі

Казали: „горе дівці бідній —
В Панька ні грошей, ні землі,
Та ще й хлопчисько малолітній!
Було б з батьками їй рости,
Іще буйніше розцвітати,
Бо вже збирались старости
Від Козубенка завітати,—
А Козубенко — це ж дукач,
Там і воли, і пасовиська...“
Сказала мати — дівка в плач
Та ще старій вклонилась низько:
— Не хочу й слухать цих розмов,—
Чи я ж не звикла жити вбого?!
Знать правду кажуть, що любов
Миліша в світі від усього!

3

Любов убили на війні.
Марина мучиться нізачо.
Жаліють подруги її,
А їй від жалості не краще!
Сказав — стерпи, побив — змовчи,
Не можеш — горе слізьми вилий...
Лежить каліка на печі —
Весь світ тепер йому не милий!
Йому ще сняться по ночах
Окопна тьма й німецька „берта“...
А коло нього дитинча
Бліде, обшарпане, подерте...
Воно у вічі загляда —
Таке біляве, конопате,—
До батька тулиться й пита:
— Ти відморозив ніжки, тату?
Панько подивиться, бува,
Та й пригорне до себе сина:
— Моя ж ти, бідна сиротина!
А їй, Марині, ті слова
Якимсь вчуваються докором.
До ранку дума, не засне:
— Терплю, живу з безногим, хворим,—
Так сина жалко... А мене?
Чи я ж малого не гляділа?
Не годувала чим могла?
Торкнути пальцем не посміла,
Не гірш від матері була!
Так ні! Цього він не побачив,
Щодня доводив до плачу,
За все хороше — злом віддячив,—

То й я ж не стерплю — відплачу :
Піду з села, як прийде осінь ...
Хай залишається один ...

Та відплатить не довелося,
Бо восени повісивсь він.
Не знала — щастя це, чи лихо ?
Так мало в злагоді жили !
А от тепер все мирно й тихо,
Прийшли сусіди — помогли,
Як слід прибрали мертве тіло
Без сліз і без надгробних слів,
І в церкві дзвони не дзвонили,
Бо піп гріхів не відпустив ...
Земля укрила домовину.
Навколо осінь. Вітер. Ніч.
І залишилася Марина
Із сиротою віч - на - віч.

4

Сидить малий в кутку на лаві,
Боїться глянути в пітьму,
І край села хрести дуплаві
Крізь сльози видяться йому.
На мить у серці спалахнула
І згасла матерня любов ...
Коли б він зараз підійшов,
Коли б із уст його почула
Слова довірливі вона,
Щоб горе виплакати до два,
Дитину ніжно обійнявши, —
Хто знає — може б сирота
Для неї рідним став назавше ...
Та він нічого не пита,
І не жаліється, і щиро
Словами теплої довіри
Йї нудьги не розважа ...
І стало гірко їй і тужно ;
Всіма забута і не нїжна,
Вона чужа, усім чужа ...

Якби не змучена до краю
Вона подумати могла,
Що й він од неї дожидає
Турботи, ласки і тепла ;
Якби ж ... Та, ві ! Одна досада
Всю ніч не дасть зімкнути вїй :
Невже тепер довіку їй

Не доглядать, не колисати
Свою дитину ... Ой, лихі
Настали дні — їх не забути!
Та за які ж такі гріхи
Судилось мачухою бути?!
Літа минають молоді,
І все життя мине так само,
Вмирати буде — та й тоді
Ніхто старій не скаже: „мамо!“
І рідний син її чола
В останній час не зросить слізьми ...
Хотіла в місто йти з села,
Пішла б ... та хто ж малого візьме ...,
Коли у хаті — ні шматка?!
Сидить без діла жовтороте ...
Послала пасти гусака,—
Та здох гусак. Нема роботи.

— Мале, мале, а хліб жує.
(Подума зо зла). Бач ледаче ...
І приголубить не дає,—
Видати, батьківської вдачі:
Його годуєш, а воно
На тебе камінь припасає.
Хоч бий, хоч лай його все'дно,
На дворі знай собі гасає,
А тільки в хату — де той сміх!
Як вовчєня в куток заб'ється,
За цілий день не посміхнеться.
Убила б, думаю — так гріх ...

Отак всі болісті свої,
Добра не знавши ні від кого,—
Вона звалила на малого,
Та й він зненавидив її.
Зненавидив, як вміють діти:
Усю від п'ят до голови,—
І кожушок її новий,
І латану стареньку свиту,
І навіть хустка голуба
На ній була гидка й противна ...
І почалась між них нерівна,
Уперта й довга боротьба.

5

Вона мовчить — він репетує,
Вона у хату — він у двір,—
Все робить їй наперекір:
Чортів розпатланих малює

На припічку шматком угля,
І ще й до того примовля,
Що й в пеклі чорт від неї кращий ...
Ах, ти ж недолюдок пропащий!
І смертним боем хлопця б'є,
І вже не знає чим дойняти ...
Та піп своє, а чорт своє —
Вона у двір, а він у хату!

Усім жалілася вона,
Що за хлоп'ям життя не стало:
Не мала клопоту, дурна,—
Так порося собі придбала!
Та ще коли б це порося
Не обернулося на вовка!..
Говорить — труситься уся ...
А між людьми пішла помовка,
Мовляв, безногого вдова
До смерті пасинка вбива.

Не стільки й біла — скільки слави,
А все ж як скоїлась біда —
Усі свої суди й розправи
Згадала жінка молода.
А як згадала — заридала:
— Ернись, мій хлопчику, вернись!

А із села тачанки мчали,
Здіймався порошок спід коліс,
Блищала сталь, іржали коні
І золотів над степом день,
І під гармонь бійці червоні
Співали радісних пісень;
Хлоп'ята рвалися до бою,
Назустріч бурі й туману,
Щоб справедливою війною
Облудну знижити війну.
Вони на захід поспішали
Добити шляхтичів лихих,
Вони три ночі вже не спали,
І зараз все кипіло в них:
Той зброю лаштував старанно,
Той патронташ перевіряв ...
Але ніхто в цей час не знав,
Що є між ними гість незваний:
Утік від голоду і чвар,
Маленький хлопчик в їх тачанці,—
Бо приласкав його уранці
Веселий, юний комісар.

.

Багато літ з тієї пори
 Пройшло, пробігло, промайнуло, —
 Немов з високої гори
 Ми оглядаємо минуле.
 Як не пишатись нам, коли
 Все нездійсненне в нас здійснилось ...
 Річки назад не потекли —
 Зате життя перемінилось.
 Міста, і села, і поля —
 Все повно гордого спокою,
 І щастям дихає земля,
 Зогріта правдою людською!
 Вже не пізнати того села,
 Де народивсь наш сиротина,
 Де в лютих злиднях прожила
 Нещасна мачуха — Марина;
 Там, де стирчали бур'яни —
 Сади колгоспні розцвітають,
 Чи комсомольці восени
 Врожай комбайнами збирають,
 І не один з майстрів землі
 Вже був у зорянім Кремлі,
 А з ними й знатна садівниця —
 Марина...

Чом же й досі їй
 Ночами довгими не спиться,
 І мимохіть з безсонних вій
 Сльоза непрохана сповзає?
 Про віщо згадує вона,
 Коли подивиться з вікна,
 Як діловито виступає
 Під піонерський барабан
 Дітвора, ідучи на лан?

Або, коли, буває, струнний
 Оркестр в саду дитячим гра,
 Або, коли ботанік юний
 Із нею яблука збира
 З дерев зразкових ...

— Як це сталось?

Що він пішов? Куди пішов?
 Бодай нічого б не верталось, —
 Хай тільки день той прийде знов,
 Щоб повернути його до себе,
 Щоб він із нею був тепер ...

Яке було холодне небо...
Десь заблукав, замерз... помер!?
Упав сердешний на дорогу,
А навкруги імла, імла...
Отак знущалася з малого!
Завіщо? Як вона могла?
Здається часом — все приснилось,
І чоловік і хлопчик теж...
Усе навколо так змінилось,—
Сама себе не пізнаєш.
Коли він згинув — хай видінням
Приходить знов і знов у сні,
Нехай розкаже мені,
Про вітер злий в степу осіннім;
Коли живий — нехай мене,
В лице зустрівши, не пізнає,
Або пізнавши — одштовхне—
Й холодним словом покарає...
Такі тривожили думки
І зараз сиву садівницю.

А навкруги шумить столиця...
Весна... Збігають з гір струмки...
Юрба спішить на міст і лине,
Щоб глянуть, як скресає лід —
До поручнів сталєних...

Марина

Сюди приїхала на зліт.

Тут сто мічурінців учених —
Дбайливі, славні хазяї
Садів північних і південних —
Уважно слухали її;
І тут в столиці гомінкій,
Серед цвітіння весняного,
Нежданно довелося їй
Згадать минуле...

7

Край дороги
Біліла хатка. Двері в ній
Були відчинені гостинно,
Та тільки глянула Марина —
Аж стало моторошно їй.
Білявий хлопчик там стояв
Коло кривенького віконця,
І на чоло дитяче впав
Тонкий, веселий промінь сонця...

Та не всміхнувся хлопчик, щі —
Він боронився. Проти нього
Були і стіни щі брудні,
І під незграбна ... А з порогу
Дивилась жінка. Їй лице
Нелюдська зненависть скривила,
Вона не раз, напевно, била,
Малого пасинка, й про це
Він, мабуть, зараз думав ... „Боже!“
В Марини вирвалось,—чому
Звеліло глянути в п'їтьму,
Оце до сліз на правду схоже,
Картини мертве полотно!
Навіщо в серцеві воно
Розворушило давню рану,
Щоб знов негадано - неждано,
Затьмаривши весінній цвіт,
Печальна згадка давніх літ
Постала тінню перед нею ...

А вже в картинній галереї
Юрба шуміла ... Тут були
І академіки й студенти,
Знавці й газетні рецензенти,
І просто глядачі ... Коли
Спинявся хтось біля Марини —
Хотілось вголос крикнути їй:
— Вблагайте, люди, хай покине
Цю темну хату хлопчик мій!
Скажіть йому, що я не знаю
Без нього щастя все одно.
Скажіть йому, що вже немає
Лихої мачухи давно ...

8

Так, мов прикована стояла
Вона годину й дві і три,
Хоч навкруги було не мало
Полоєн інших:

Он з гори
Стрункі дівчата до криниці
Крутою стежкою ідуть,
Над ними в синяві пливуть
Чотири срібнокрилі птиці;
Спинилась дівчина одна —
Аж у долоні заплескала ...
Хто знає, — може це вона
У небі милого пізнала?

А от — зайнявся над степом день,
Мчать в далечінь гривасті коні,
І під гармонь бійці червоні
Співають радісних пісень...

Ось інші фарби: плодоспад.
В траву зелену пишний сад
Плоди рум'яні ронить градом,
І журавлі летять над садом,
І над усім спокійний сон,
Осіній сон сільських околиць...

А між картин, в тіні колон
Стоїть русявий комсомолец
У колі друзів. Цвіт садів,
І коней біг, і сміх дівочий,
І сироти печальні очі
Він смілим пензлем відтворив,
Щоб всі чуття його ввібрало
Ще вчора мертве полотно,
Щоб зір милуючи, воно
Живими фарбами заграло!

Колись з далекого села
Утік він хлопцем малолітнім,—
Його вітчизна повела
Шляхом щасливим і новітнім;
Про те, що він безродним був
Давним давно усі забули,
І він не думав про минуле,
Та одного ще не забув:
Лихої мачухи знущання.
З тієї пори не раз, не два
В нічному слухав він мовчанні
Її образливі слова...
Він довго їх не забував,
Бо в снах тривожних відчував
Себе забутим і безродним,
І довго привидом холодним
Вона у спогадах жила —
Несправедлива, хитра й зла...

Йому здавалось — випадково,
Почуй про мачуху він знову,
Чи несподівано зустрінь,
Хоча б її подобу, тінь,—
Він долю пасинка згадав би,
Він волю зненависті дав би,
Себе не в силі зупинить...

І от незрушно перед нею,
У світлій мраморній алеї
Годину цілу він стоїть.
Так. Це — вона. Та думка мстива
Чомусь не зморщила чола...

У снах чорнявою була,
А зараз — зовсім, зовсім сива,
А очі добрі та смутні,
На чόло срібне пасмо впало,
І він відчув — не жалість, ні —
Щось більше серце зогрівало.
І от здалось — сама весна
Йому у серце заірнула...
Що знала в юності вона?
Від кого тепле слово чула?
Хто боронив від мук хоч раз
І білі плечі й чорні коси,
Коли скипались від образ
Її невиплакані сльози?
Невже тепер її пізнав,
Щоб злими висміять словами?!

І підійшов і обійняв,
І тихо-тихо мовив: „мамо!
Не плачте, мамо!“...

Цвіте мій

Веселий, свіжий, яблуневий,
Цю світлу мить, цей день травневий —
Медовим запахом налий!
Щоб мати йшла із сином милим,
І наче вранішня роса,
Упала на пахучий килим,
На білий цвіт — її сльоза;
Щоб з нею сивою — раділо
Життя, що в бурях змолоділо
І, змолодівши — розцвіло,
Що нині горде і велике, —
Нам гірше мачухи було
І стало матір'ю навіки!

Харків, 1938 р.

Іван Плахтін

ЦАН-ЛІ

Сповзаючи за гострий верх далекої сопки, повільно згасало велике, багряне сонце. Криві тіні шовковиць впали на забарвлену гладкість Ян-Дзи. З аеродрому кількома групами не швидко йшли молоді пілоти, розмовляючи про подробиці останнього бою, про свої швидкісні машини та про полоненого самурайського пілота, захопленого дві години тому.

Цан-Лі затрималась на аеродромі і прийшла до наметів, коли товариші повечеряли. Вона швидко вмилась і, вхопивши котлодок, побігла до кухні. Назустріч швидко йшов пілот Дюнь; жвавий і веселий, він зупинив дівчину і збуджено вигукнув:

— Командир ескадрильї призначає Цан-Лі пілотом бойової машини! Вітаю! — Ця звістка сильно збентежила дівчину. — Ти не дуриш мене? — Поглянувши йому в вічі, переконалася, що сказав правду; серце їй забилося від незнаної радості. Рвонулась вперед, вхопила його важку руку і, потиснувши міцно, сказала тихо:

— Дякую...

Згодом, повечерявши, Цан-Лі і Дюнь пішли гуляти. Вони довго ходили крутим берегом широкої Ян-Цзи і, стомившись, посідали на жовтій, побляклій траві.

Над водою стелився ріденький туман. Таємниче шелестів очерет, а на другому березі, в чагарниках зловісно прокричала сова і змовкла.

— Погана птиця... — сказав Дюнь, запалюючи цигарку. Йому пригадалося дитинство — дуже коротке і невеселе; оповідав про життя своє на шахті в північному Китаї, де він працював кононоєм, говорив про батька. Захопивши місто, самураї взнали про те, що батько брав участь в обороні міста. Його зарубали. А матері не пригадує Дюнь, вона померла дуже давно...

Задумливо дивлячись в темну далечінь, Цан-Лі уважно слухала його. Дюнь помітив хвилювання її, запитав:

— Чому ти засмутилась? — На очах її він бачив дрібні сльозинки.

Глибоко зітхнувши, Цан-Лі розповіла про своє горе. Вночі, коли мирне населення міцно спало, на місто налетіли японські бомбардувальники. Дві години тривало бомбардування. А ранком, повернувшись з роботи, Цан-Лі не знайшла ні будинка, ні батьків, ні двох малих братів, ані Любої трьохрічної сестри... Вона стояла над купою задимленого й скривавленого каміння і мало не збожеволіла з одчаю.

Дюнь запалив нову цигарку. Дивилися в далечінь, на той берег Ян-Цзи, на почервонілий небозвід. Там палахкотіла пожежа.

Мовчазні поверталися до наметів. А на прощання Дюнь сказав:

— Давай дружити, Цан-Лі. Ми будемо хорошими друзями...

Цан-Лі кивнула головою, всміхнулась, блиснувши здоровими, білими зубами, і в очах її спалахнули веселки.

Був пізній ранок, але на аеродромі стояла сторожка тиша. Тільки дощ дрібний і дошкульний безнастанно торохтів об крила сталевих літаків.

Пілоти сиділи в кабінах винищувачів, ждали сигналу до вильоту. Молодий Дюнь стиха насвистував якусь пісню. Зворушливі мелодії бентежили серце вродливої чорноокої Цан-Лі, що так само сиділа в кабіні свого літака і з усе зростаючим хвилюванням ждала сигналу. Стиха, майже пошепки, вона співала ту ж пісню. Та згодом Дюнь замовк — напевне замислився. А може задрімав. Цан-Лі скучала...

Вона сильно змокла на дощі, але з кабіни не виходила. Працьовиту й квапливу дівчину ятрила нудьга бездіяльності, а монотонне шелестіння дощу навівало нездоланну солодку дрімоту...

Згодом дощ припинився. Подув легенький західний вітерець. Поволі прояснювалось небо. Цан-Лі поглянула праворуч на машину Дюня, хотіла заговорити до товариша, але в цю мить пролунав сигнал тривоги. На вищі майнув полум'яний прапор — „Приготуватися“. Вслід за тим звився чорний прапор — „Всі в повітря“. Заглушливо заревли мотори. Одинадцять сталевих птиць одірвалися від землі й блискавично опинилися в небі, прорізавши товсту смугу хмарності.

Незабаром командир подав сигнал. Ескадрилья розкололася: шість літаків дали повний газ і майже „свічкою“ пішли вгору, протинаючи другу, значно товщу, тьмяносіру смугу хмар, а решта машин мчали своїм курсом.

Цан-Лі помітила японські винищувачі. Десять штук їх летіло назустріч, а трохи далі, зза хмар, з'явилась друга ескадрилья — двадцять три літаки. Цан-Лі пильно поглядала то на передню машину, то на ворожі винищувачі, що були зовсім близько.

Командир ланки дав знак. Маленькі і могутні птиці заревли ніби тисячі сирен водночас, навально кинулися проти самураїв. Застрекотіли кулемети. Почався гарячий бій. Японці не витримали натиску і, втративши три літаки, втекли. Та за кілька секунд тут була вже друга ворожа ескадрилья. Гул і виття моторів, шалене рокотання кулеметів — все злилося в жахливий, заглушливий шум...

Цан-Лі „сіла на хвіст“ ворожої машини, націлилась літаком, ціль чудово позначилася в проекції. Цан-Лі натисла гашетку кулемета, випустила довгу чергу. Ворожа машина, якось чудно перевернувшись на ліве крило, клюнула носом, спалахнула і, вимальовуючи в повітрі димом візерунки, швидко пішла вниз.

Цан-Лі круто розвернула машину. Раптом вона побачила Дюня, оточеного трьома самураями. Цан-Лі кинулася на допомогу, та запізнилася: майже одночасно з Дюновим літаком спалахнув і ворожий. Дюнь ледве встиг вистрибнути. Парашут розкрився. Два самураї стрімголов кинулися вниз, щоб розстріляти Дюня. Та машина Цан-Лі значно бистріша. Одна мить і Цан-Лі обігнала самураїв, прийнявши на себе удар. З жахливим гудінням, або зовсім змовкаючи, її сталава птиця то „свічкою“ мелькала вгору, то в одчайдушному „піке“ падала на ворогів, поки нарешті, отетерілий від зляку самурай не покинув подирявлену, але справну машину.

Раптом в обличчя Цан-Лі хлюпнуло щось гаряче, засліпливо-червоне і нестерпно боляче обпало праву щоку. Майже знецімлена від болю й пекучої люті, зробила косу півпетлю, вихором налетіла на самурая, випустила кулеметну чергу, майнула за хмари і знову обрушилась на нього, і збила. В бойовому екстазі Цан-Лі не помітила чотирьох ворогів, що заходили ззаду. Вони й підбили літак Цан-Лі.

„Все загинуло, — встигла подумати вона. — Але за життя мое ви заплатите дорого“. Метко відстебнувши себе, вона сторч головою кинулась вниз. Вона зробила затижний стрибок. Висота 3000 метрів дозволяла це.

Пролетівши порядну відстань, рвонула кільце. Парашут відкрився і тут Цан-Лі побачила того самурая, що хвилину тому покинув справну машину. Він зовсім близько погойдювався під жовтуватим зонтом парашута. Брудно вилаявшись, він вихопив револьвера і почав стріляти на Цан-Лі. Дівчині було нестерпно душно; чимало втративши крові, вона знесиліла. Зірвала з голови пробитий і закривавлений шлем, кинула в бік, а сама націлялась з маузера стріляти. В повітрі відбувався запеклий, смертельний двобій. Вони стріляли один в одного, але не влучали. З опалу, вистрілявши набої, осатанілий самурай грозився револьвером, щось гримав.

Вони приземлилися одночасно. Плутаючись в стропилах парашута, японець кинувся до Цан-Лі з кривим ножом у руці.

Раптом Цан-Лі побачила Дюня; сильно закривавлений, він сидів на жовтій і мокрій ріллі, щораз поривався встати і не міг. До нього наближався хижо оскалений самурай і націлявся з револьвера йому в голову. Але чому ж не стріляє Дюнь? Що, у нього немає набоїв?.. Лягнув сухий постріл. Самурай похитнувся і впав.

Над головою Цан-Лі виблиснув ніж. Відпрянувши, Цан-Лі блискавично підскочила вперед, з силою вдарила ворога маузером по руці. Самурай випустив ніж і вони кинулись вручну. Вони качалися по глейкій землі, били один одного, крутили руки. Запінений від люті японець вищав пронизливо, по-собачому звивався, гикав; сильно захекавшись, він нарешті кинув на землю Цан-Лі. Його брудні і холодні руки шкрябали її шию, шматували одіж, наближались до горла. Сили залишали поранену Цан-Лі, і раптом вона згадала, що в маузері ще є кілька набоїв. В запалі вона зовсім забула про це. Ткнула револьвером в груди ворогові,— сухо тріснуло двічі. Самурай скрутився і заверещав...

Цан-Лі схопилася. Біля неї стояв поранений Дюнь.

Дюнь якось рвучко обійняв дівчину за шию, палко поцілував її закривавлені губи, потім довгим, повним сердечної вдячності поглядом подивився в її чорні блискучі очі і сказав:

— Дякую ... люба ... Ти справжній друг ...

Харків, 1938 р.